

**Правни аспекти на дигиталната трансформация в образованието:
предизвикателства и перспективи**
Кремена Раянова, Валерия Горнячка

**Legal Aspects of Digital Transformation in Education:
Challenges and Perspectives**
Kremena Rayanova, Valeria Gornyachka

Abstract:

The digital transformation of education is reshaping traditional models of teaching and learning by integrating new technologies such as distance learning, artificial intelligence, and blended teaching methods. These innovations contribute to a more flexible, accessible, and personalized educational experience but also introduce several challenges that require careful legal regulation. Issues related to the protection of students' personal data, copyright over educational materials, cybersecurity, and the use of artificial intelligence in educational processes are becoming increasingly relevant.

Moreover, regulations concerning the validity of distance learning and its equivalence to traditional educational methods also generate discussions. The absence of clear legislative standards may lead to inequality between students and educational institutions, as well as insufficient legal protection against misuse and unethical practices.

This paper explores the key legal challenges associated with the digitalization of education and proposes possible solutions for their regulation, with a focus on adapting existing legislation to the new realities of digital education.

Keywords: Digital education, educational technology, legal regulation, data protection, copyright, artificial intelligence in education, cybersecurity, distance learning, blended learning, digital transformation, online learning legislation.

For contacts: Valeria Gornyachka, University of Ruse, vgornyachka@uni-ruse.bg

ВЪВЕДЕНИЕ

Дигиталната трансформация в образованието представлява едно от най-динамичните и значими явления в съвременния свят. Въвеждането на технологии като дистанционно обучение, изкуствен интелект (AI), облачни платформи и смесени методи на преподаване променя коренно традиционния модел на образование. Наред с възможностите за персонализирано и достъпно обучение, тази трансформация изправя обществото и законодателната рамка пред редица нови предизвикателства. Настоящият доклад има за цел да изследва основните правни аспекти, свързани с дигитализацията на образованието, да идентифицира ключовите рискове и пропуски в настоящото законодателство и да предложи възможни насоки за тяхното преодоляване.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Онлайн обучението изисква събиране и съхраняване на чувствителна информация за ученици и студенти — видео записи, оценки, поведенчески данни. Това налага стриктно спазване на Общия регламент за защита на личните данни

(GDPR)²¹ и създава нужда от конкретни указания за образователни институции относно обработката на тези данни.

Министерството на образованието и науката (МОН) разполага с Политика за поверителност и прозрачност (актуализирана на 15.05.2020 г.), в която ясно се регламентира защо и как се събират лични данни, как се обработват и какви права имат гражданите. В нея е посочено, че МОН обработва лични данни във връзка със "спазването на законови задължения, упражняване на официални правомощия, изпълнение на задачи от обществен интерес, както и при наличие на съгласие от субекта на данни"²². Важно е да се отбележи, че тази политика се отнася единствено до дейността на самото министерство и не е правно обвързваща за всички образователни институции в страната. Държавните, общинските и частните училища, както и университетите и другите образователни организации са самостоятелни администратори на лични данни. Това означава, че всяка институция носи собствена отговорност по прилагането на GDPR и следва да изготви и поддържа своя вътрешна политика за защита на личните данни. В отсъствието на унифицирана нормативна уредба, приложима за целия образователен сектор, съществува риск от прилагането на различни практики, пропуски в сигурността и нарушаване на правата на учащите се и техните преподаватели.

Създаването и споделянето на учебни материали в дигитален формат поставя въпроса за защитата на авторските права на преподавателите, както и правото на ползване от страна на учащите се. Липсата на унифицирана политика за лицензиране и използване на съдържание в образованието води до чести конфликти.

Увеличаването на онлайн присъствието повишава риска от кибератаки, изтичане на лични данни и саботаж на образователни процеси. В настоящата нормативна рамка липсват конкретни изисквания към образователните институции относно минимални стандарти за киберсигурност.

Искусственият интелект в образованието се използва за оценяване, адаптиране на съдържание и анализ на напредъка. Въпреки това липсва правна яснота относно отговорността при грешки на алгоритмите, както и прозрачността на техните решения. Европейската комисия предлага нова регулация за AI (AI Act), но тя все още не е приложима.

Както посочват някои автори, правната уредба следва да започне със „създаване на легална дефиниция за изкуствения интелект“²³, тъй като в момента „няма нормативна уредба на използването му в образователния процес“, а тази празнота в правото възпрепятства неговото институционализиране като самостоятелен правен феномен. От друга страна, липсата на дефиниция може да бъде разглеждана и като възможност, защото така учените могат да

²¹ Регламент (ЕС) 2016/679 на Европейския парламент и на Съвета от 27 април 2016 година относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни и относно свободното движение на такива данни и за отмяна на Директива 95/46/ЕО (Общ регламент относно защитата на данните)

²² Министерство на образованието и науката. (2020). Политика за поверителност и прозрачност при обработване на лични данни. Актуализирано на 15.05.2020 г. Достъпно на: <https://www.mon.bg>

²³ Куманова, Е., & Даскалова, С. (2024). Правен режим на използването на изкуствения интелект в образователния процес. Втора национална научно-практическа конференция „Дигитална трансформация на образованието – проблеми и решения“.

експериментират, без да са ограничени от определение, което все още може да бъде само работно.

В този контекст, други автори изказват мнение, че „дефиницията на СИИ има значение не само, за да е ясно коя машина е просто дигитален помощник на човека и коя може да взема самостоятелни решения. Обект на интерес и повишено внимание следва да бъдат вторите, тъй като техните характеристики могат да доведат до последици, които са крайно непредвидими.“²⁴ Ясната дефиниция може да очертае профила на такива системи и да определи границите, извън които те не бива да се прилагат. Това поставя въпроса за баланса между научна свобода, правна сигурност и защита на човешките права.

В контекста на нормативната обосновааност, следва да се отбележи, че Законът за предучилищното и училищното образование вече съдържа разпоредби, свързани с дистанционната форма на обучение (чл. 113 и чл. 115а)²⁵, както и с обучението от разстояние в електронна среда при извънредни обстоятелства. Според чл. 115а, ал. 1, когато поради извънредни обстоятелства присъственото обучение е преустановено, след заповед на министъра на образованието, то се осъществява, доколкото е възможно, от разстояние чрез средства на информационните и комуникационните технологии. Аналогична разпоредба съществува и за предучилищното образование – чл. 68а от закона предвижда, че при преустановяване на присъственото взаимодействие в детските градини и предучилищните групи, педагогическите дейности се осъществяват от разстояние в електронна среда, с участие на родителите.

Принципите, заложи в чл. 3 от Закона за предучилищното и училищното образование, подчертават ролята на държавата в осигуряването на единна политика, равен достъп, иновативност, хуманизъм и прозрачност в управлението. А чл. 4 допълва, че държавата има ангажимент да интегрира и българите, живеещи извън страната, в националната образователна система, което в контекста на дигитализацията означава също така и предоставяне на качествено дистанционно обучение зад граница.

Законът за висшето образование в своята втора глава очертава функциите на държавата в управлението на сектора. Съгласно чл. 8, държавата създава условия за достъп до висше образование, гарантира академичната автономия на висшите училища, субсидира обучението, осигурява общежития и стипендии, и чрез Министерския съвет упражнява стратегически контрол върху системата. Чл. 9 и 10 дефинират ролята на Народното събрание, Министерския съвет и министъра на образованието и науката в управлението на системата чрез национална политика, нормативни актове и стратегически документи. Националната агенция за оценяване и акредитация (чл. 11) играе ключова роля за поддържане на качеството и за акредитацията на висшите училища и техните програми.

Висшето образование също е включено в законовите норми по отношение на дистанционното обучение. Съгласно чл. 42, ал. 10 от Закона за висшето

²⁴ Ковачева, Д. (2024). Защитата на правата на човека – вграденият код в дефиницията за система с изкуствен интелект. Lex.bg. Достъпно на: <https://www.lex.bg>

²⁵ Закон за предучилищното и училищното образование, обнародван в Държавен вестник, бр. 79 от 13 октомври 2015 г., в сила от 1 август 2016 г., последно изменен и допълнен в ДВ, бр. 26 от 27 март 2025 г.

образование, формите на обучение във висшето училище са редовни, задочни, вечерни и дистанционни. Ал. 11 изисква дистанционното обучение да се осъществява само от висши училища, които са получили съответна акредитация и са създадени при условията и по ред, определени от закона. Това подчертава значението на институционалния контрол и качествените стандарти в дигиталната трансформация на висшето образование.

Също така следва да се посочи и чл. 23 от Конституцията на Република България, който утвърждава задължението на държавата да създава условия за свободно развитие на науката, образованието и изкуствата. Това е конституционна основа за нормативни инициативи, целящи по-нататъшното развитие на дигиталното образование и регулиране на технологиите.

Необходима е цялостна реформа на образователното законодателство, което да отразява спецификите на дигиталното образование. Това включва:

- Въвеждане на задължителни стандарти за защита на личните данни и киберсигурност в образователните институции;
- Прецизиране на авторските права и условията за споделяне на дигитални ресурси.

Преподавателите и административният персонал следва да преминат обучение по дигитална грамотност и защита на лични данни, за да отговарят на новите изисквания.

Разработване на етичен кодекс за използване на изкуствен интелект и други технологии в образованието е необходима стъпка, съгласувана със стандартите на Съвета на Европа и UNESCO [5].

Пример за такъв етичен подход дава Институтът по публична администрация, който формулира 11 основни правила за използване на ИИ в учебния процес. Сред тях се открояват:

- ясно обозначаване на съдържание, генерирано чрез ИИ;
- проверка на достоверността на информацията;
- човешки контрол върху автоматизираното оценяване;
- спазване на авторското право;
- стимулиране на критично мислене сред обучаемите;
- избягване на прекомерна зависимост от ИИ и обучение на лекторите за работа с тези технологии.²⁶

Тези насоки очертават етични и професионални стандарти, които биха могли да бъдат приложени в национална стратегия. Те не само намаляват риска от злоупотреби, но и изграждат доверие в образователната система, която използва интелигентни технологии. Подобни правила трябва да бъдат въведени нормативно, с възможност за адаптация спрямо типа образователна институция и спецификата на учебния процес.

Регламентът за изкуствения интелект²⁷ (т.нар. AI Act) е първият всеобхватен правен акт на Европейския съюз, който урежда използването на изкуствен

²⁶ Институт по публична администрация (2024). *Етични правила и насоки относно използването на изкуствен интелект в учебните дейности*. София: ИПА. Достъпно на: <https://www.ipa.government.bg> (посетено април 2025).

²⁷ Европейска комисия. (2024). Proposal for a Regulation laying down harmonised rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act).

интелект и поставя основата на хармонизирана правна рамка за неговото регулиране в различни обществени сфери. Приет през март 2024 г. от Европейския парламент, регламентът има за цел да гарантира безопасна, етична и правно предвидима употреба на ИИ технологии, като същевременно подкрепя иновациите и дигиталната конкурентоспособност на Съюза.

Особено значение за настоящото изследване има обстоятелството, че образованието е посочено като високорискова област в рамките на регламента. Това означава, че всяка ИИ система, която се използва в образователния процес – например при автоматизирано оценяване, адаптивно обучение, анализ на поведение или дори при процедурите за прием в учебни заведения – попада под засилен регулаторен контрол. Тези системи трябва да отговарят на редица изисквания, включително осигуряване на човешки надзор, гарантиране на прозрачност и обяснимост на техните действия, защита на личните данни и оценка на въздействието върху основни права, като правото на недискриминация и равен достъп до образование.

Системите, използвани в образованието, следва да бъдат изградени върху надеждни и представителни данни, като се избягва използването на алгоритми, които могат да възпроизвеждат социални или културни пристрастия. Човешката валидираща роля остава ключова – особено когато става дума за оценки, които оказват пряко въздействие върху академичното развитие на учащите се. От образователните институции се очаква не само да въведат ИИ системи, отговарящи на техническите стандарти, но и да изградят вътрешни правила за отчетност, документация и киберсигурност.

Регламентът открива широки възможности за въвеждане на интелигентни решения в образованието, които да подпомагат преподавателите, да подобряват достъпа до обучение и да персонализират учебния процес. Наред с това обаче, той поставя и нови предизвикателства – както технически, така и организационни и финансови. Необходимостта от обучение на преподаватели и администратори, въвеждането на правни гаранции и защитни механизми, както и отчитането на етичните измерения на ИИ в образованието, ще изискват комплексни усилия от страна на държавата, регулаторните органи и образователната общност.

В този смисъл AI Act представлява не просто регулация, а възможност за изграждане на нов, ценностно обоснован образователен модел, в който иновациите се вписват в рамките на човешките права, справедливостта и академичната етика.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дигиталната трансформация на образованието е необратим процес, който предлага множество ползи, но и крие рискове, ако не бъде съпроводен от адекватна правна рамка. Правото трябва да се адаптира към новите реалности, като осигури защита на правата на учащите се, справедливо третиране на преподавателите и сигурна технологична среда.

Необходим е междусекторен подход — синхронизация между законодатели, образователни институции, IT специалисти и гражданското общество, за да се гарантира качествено и законово обезпечено образование в дигиталната ера.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Регламент (ЕС) 2016/679** на Европейския парламент и на Съвета от 27 април 2016 г. относно защитата на физическите лица във връзка с обработването на лични данни и относно свободното движение на такива данни и за отмяна на Директива 95/46/ЕО (Общ регламент относно защитата на данните).
2. **Министерство на образованието и науката.** (2020). *Политика за поверителност и прозрачност при обработване на лични данни.* Актуализирано на 15.05.2020 г. Достъпно на: <https://www.mon.bg>
3. **Куманова, Е., & Даскалова, С.** (2024). *Правен режим на използването на изкуствения интелект в образователния процес.* Във: Втора национална научно-практическа конференция „Дигитална трансформация на образованието – проблеми и решения“.
4. **Ковачева, Д.** (2024). *Защитата на правата на човека – вграденият код в дефиницията за система с изкуствен интелект.* Lex.bg. Достъпно на: <https://www.lex.bg>
5. **Закон за предучилищното и училищното образование**, обн. ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., в сила от 01.08.2016 г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 26 от 27.03.2025 г.
6. **Институт по публична администрация.** (2024). *Етични правила и насоки относно използването на изкуствен интелект в обучителните дейности.* София: ИПА. Достъпно на: <https://www.ipa.government.bg> (посетено: април 2025 г.).
7. **Европейска комисия.** (2024). *Proposal for a Regulation laying down harmonised rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act).*
8. **Конституция на Република България**, обн. ДВ, бр. 56 от 13.07.1991 г., в сила от 13.07.1991 г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 66 от 06.08.2024 г. – Решение № 13 на Конституционния съд от 2024 г.
9. **Закон за висшето образование**, обн. ДВ, бр. 112 от 27.12.1995 г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 26 от 27.03.2025 г.